

Pragmatism and Urban Planning: Historical and Conceptual Analysis

Khatereh Moghani Rahimi¹ , Mojtaba Rafieian²

1. Department of Urban planning and Design, Faculty of Arts and Architecture, Tarbiat Modares University, Tehran, Iran

Email: k.moghanirahimi@modares.ac.ir

2. (Corresponding Author) Department of Urban planning and Design, Faculty of Arts and Architecture, Tarbiat Modares University, Tehran, Iran

Email: rafiei_m@modares.ac.ir

Article Info

Article type:
Research Article

Article History:

Received:

4 February 2025

Received in revised form:

12 April 2025

Accepted:

19 May 2025

Available online:

4 July 2025

Keywords:

Pragmatism,
Pragmatic Planning,
Neo-pragmatism,
Urban Planning
Traditions.

ABSTRACT

The complexity and plurality of opinions in the philosophy of pragmatism make it challenging to understand this philosophical approach and pragmatic planning. While pragmatism helps us not to be passive in the face of the plural future and the rapid and unpredictable changes in the country's urban communities, it also helps us to provide efficient urban planning based on real needs. For this purpose, this research has been done to describe the characteristics of pragmatism and neo-pragmatism planning and compare it with other urban planning traditions. The findings of this research show that contextualism, learning from experience, emphasis on continuity, continuity, evaluation, openness, and error proneness are the most important characteristics of pragmatic planning. Also, pragmatic planning in terms of features such as effective scientific philosophy, the future situation from the point of view of the planner, the definition of planning, relationship with power, rationality, laws and policies, present or future, relying on the ideas of philosophers, the perspective of contradictions, planner's concern and attention, planner's role, planning process, consensus-based planning, market or government, planner's goal, relationship with people, the direction of planning, perspective on democracy, method of achieving truth, planner's vision, values, type of judgment, process or product, method, methods and techniques of planning, widely used tool and the nature of planning is closest to agonistic planning and farthest from comprehensive planning. This research shows that pragmatic planning, especially its new reading, can work more effectively than other planning traditions.

Cite this article: Moghani Rahimi, Kh., & Rafieian, M. (2025). Pragmatism and urban planning: historical, conceptual and comparative analysis. *Geographical Urban Planning Research Quarterly*, 13 (2), 57-75.

<http://doi.org/10.22059/JURBANGEO.2025.385341.2012>

Extended Abstract

Introduction

Planning includes today's and future tasks. The planning tasks in the past were much clearer than today, and planners analyzed the problems of the present and modeled and predicted the future with certainty. However, wars, economic stagnation, riots, environmental hazards, etc. have challenged trust in rational arguments today. In fact, our rational understanding of the world is never perfect, and most of our predictions are wrong. Acknowledging the limitations of planners to understand and control the world is related to a pragmatic (pragmatist) attitude towards truth, which emphasizes the fallibility of planners' knowledge, the experience of "what to do" in the here and now, the absence of universal laws and defining practices. It emphasizes orientations rather than a final endpoint. In fact, in contemporary complex cities constantly changing, scientific-rational methods and philosophical interpretations can no longer be the answer alone.

Pragmatism is a philosophical movement that emerged in America in the last years of the 19th century. Unlike traditional philosophical thoughts, it emphasizes theories' practical consequences and usefulness. In fact, pragmatists consider the truth dependent on what is useful for humans and believe that a theory that can be answered in practice is correct.

This philosophical approach and its contemporary reading under the title of neo-pragmatism have had many effects on urban planning and, in recent years, have attracted the attention of contemporary researchers in this field, such as Foster, Hook, Haley, etc. However, in domestic studies, very little attention has been paid to this issue. Firstly, a negative view towards pragmatism or the philosophy of originality of action is prevalent among domestic urban planners. Secondly, the plurality of opinions in philosophy makes it difficult to understand the concept of this philosophical approach and, of course, the difficulty of understanding the reading of planning attributed to it. This issue deprives urban planners inside the country of the benefits of using a pragmatic approach. Meanwhile,

pragmatism can help us move beyond traditions of planning. The complexity of urban systems and the high speed of their changes have necessitated this innovative approach to urban planning. However, urban planners, students, and policymakers are always faced with the question of what is pragmatic planning and its characteristics? Moreover, what is the difference with other planning traditions? However, in previous studies, very little attention has been paid to these questions. Most previous studies have either described a specific planning tradition or compared planning traditions without considering pragmatic planning. Studies that have investigated pragmatist planning have also examined it without separating the philosophy of pragmatism and neopragmatism. While these two philosophical readings are very similar, they also have differences. Of course, most theorists in the field of planning have been influenced by reading neopragmatism. For this purpose, this research has been done to describe the characteristics of pragmatism and neo-pragmatism planning and compare it with other urban planning traditions.

Methodology

This research discusses the chronological study of the readings on the philosophy of pragmatism and pragmatic planning. In the next step, the concepts of pragmatism, neo-pragmatism, and pragmatic planning are explained. However, as mentioned, there are many differences in the characteristics of the philosophy of pragmatism and neo-pragmatism. Nevertheless, Papini compares pragmatism to a great hotel where a philosopher works in every room. Each of these philosophers thinks differently and about a different question. However, they all go through the same main corridor. Relying on Papini, this research intends, in the next step, to identify the characteristics of the main corridor that all or most pragmatists go through and then to identify the characteristics of pragmatist planning based on the opinions of thinkers in this field or the characteristics of the philosophy of pragmatism and neo-pragmatism.

For this purpose, the most important and relevant previous studies have been

identified using a narrative approach. Then, the features of classical pragmatism, neo-pragmatism, and pragmatic planning features have been extracted using content analysis. Finally, after identifying the characteristics of pragmatist and neo-pragmatist planning, this type of planning has been compared with other planning traditions, and their differences and similarities have been explained.

Results and discussion

The findings of this research show that empiricism, pragmatism, utilitarianism, and instrumentalism are the most frequent characteristics of pragmatism, and emphasis on language, pragmatism, belief in relative truth, empiricism, attention to vocabulary, and belief in representation are the most frequent characteristics of neo-pragmatism. Also, contextualism, learning from experience, emphasis on continuity, continuity, evaluation, clarity, and fallibility are the most important characteristics of pragmatic planning. Furthermore, pragmatic planning is the closest to controversial and far from comprehensive planning.

A comparison of the findings of this research with previous studies shows that no study has been done so far in connection with the classical pragmatism reading of urban planning and its difference from neo-pragmatism planning. This research has improved the findings of previous studies by examining the characteristics of pragmatism and neo-pragmatism and planning attributed to each of these movements and comparing pragmatism and neo-pragmatism planning with other planning traditions.

Conclusion

Pragmatic planning, especially its new reading under neo-pragmatism planning, can work more effectively than other planning traditions.

Funding

There is no funding support.

Authors' Contribution

Authors contributed equally to the conceptualization and writing of the article. All of the authors approved the content of the manuscript and agreed on all aspects of the work declaration of competing interest none.

Conflict of Interest

Authors declared no conflict of interest.

Acknowledgments

We are grateful to all the scientific consultants of this paper.

فصلنامه پژوهش‌های جغرافیای برنامه‌ریزی شهری

پراگماتیسم و برنامه‌ریزی شهری: تحلیل تاریخی و مفهومی

خاطره مغانی رحیمی^۱، مجتبی رفیعیان^۲۱- گروه شهرسازی، دانشکده هنر و معماری، دانشگاه تربیت مدرس، تهران. رایانامه: k.moghanirahimi@modares.ac.ir۲- (نویسنده مسئول) گروه شهرسازی، دانشکده هنر و معماری، دانشگاه تربیت مدرس، تهران. رایانامه: rafiei_m@modares.ac.ir

چکیده

اطلاعات مقاله

نوع مقاله:

مقاله پژوهشی

تاریخ دریافت:

۱۴۰۳/۱۱/۱۸

تاریخ بازنگری:

۱۴۰۴/۰۱/۲۳

تاریخ پذیرش:

۱۴۰۴/۰۲/۲۹

تاریخ چاپ:

۱۴۰۴/۰۴/۱۳

واژگان کلیدی:

برنامه‌ریزی پراگماتیک،

پراگماتیسم،

سنت‌های برنامه‌ریزی

شهری،

نئو پراگماتیسم.

پیچیدگی و تکثر آرا در فلسفه پراگماتیسم موجب دشواری درک این رویکرد فلسفی و به طبع آن دشواری درک خوانش برنامه‌ریزی متناسب به آن می‌شود. درحالی‌که پراگماتیسم به ما کمک می‌کند در برابر آینده متکثر، و تغییرات سریع و غیرقابل‌پیش‌بینی جوامع شهری کشور منفعل نبوده و برنامه‌ریزی شهری کارآمد و مبتنی بر نیازهای واقعی را ارائه دهیم. به همین منظور این پژوهش با هدف توصیف ویژگی‌های برنامه‌ریزی پراگماتیسمی انجام‌شده است. یافته‌های این پژوهش نشان می‌دهد، تجربه‌گرایی، عمل‌گرایی، فایده‌گرایی و ابزارگرایی مهم‌ترین مشخصه‌های پراگماتیسم و تأکید بر زبان، عمل‌گرایی، اعتقاد به حقیقت نسبی، تجربه‌گرایی، توجه به واژگان و اعتقاد به بازنمایی مهم‌ترین مشخصه‌های نئو پراگماتیسم می‌باشد. همچنین زمینه‌گرایی، یادگیری از تجربه، تأکید بر تداوم، پیوستگی، ارزیابی، صراحت و خطاپذیری نیز مهم‌ترین مشخصه‌های برنامه‌ریزی پراگماتیسمی می‌باشد. در نتیجه برنامه‌ریزی پراگماتیسمی با در نظر گرفتن هم‌زمان فرایند و فراورده برنامه‌ریزی به‌صورت کمی و کیفی، پذیرش کامل تضادها و تکثر امور اجتماعی و توجه به قدرت و زبان در کنار تجربه، اعتقاد به غیرقابل‌پیش‌بینی بودن آینده، زمینه‌مندی، تأکید بر سه شیوه بحث، برنامه‌ریزی مبتنی بر اجماع متکثر، توانا ساختن فرد برای برنامه‌ریزی، مشارکت و دموکراسی عملی نه به‌عنوان بخشی از پروژه بلکه به‌عنوان اساس آن و استفاده از تکنیک‌های متکثر می‌تواند مؤثرتر از سایر سنت‌های برنامه‌ریزی عمل کند.

استناد: مغانی رحیمی، خاطره و رفیعیان، مجتبی. (۱۴۰۴). پراگماتیسم و برنامه‌ریزی شهری: تحلیل تاریخی و مفهومی. پژوهش‌های جغرافیای برنامه‌ریزی شهری، ۱۳ (۲)، ۷۵-۵۷.

<http://doi.org/10.22059/JURBANGEO.2025.385341.2012>

مقدمه

برنامه‌ریزی شکل خاصی از حکمرانی است که به اقدامات اکنون، در پرتو دانش و اهداف موجود و تأثیرات دور و نزدیک در مکان و زمان توجه دارد (2: Healey, 2009). در واقع برنامه‌ریزی شامل وظایف امروز و آینده است. وظایف برنامه‌ریزی در گذشته بسیار واضح‌تر از امروز بود و برنامه‌ریزان با قطعیت مشکلات حال را تحلیل و آینده را مدل‌سازی و پیش‌بینی می‌کردند. اما امروزه جنگ‌ها، رکود اقتصادی، شورش‌ها، مخاطرات زیست‌محیطی و ... اعتماد به استدلال‌های عقلانی را به چالش کشیده است. درواقع درک عقلانی ما از جهان هرگز کامل نبوده و اکثر پیش‌بینی‌های ما از آینده اشتباه است. اذعان به محدودیت‌های برنامه‌ریزان برای درک و کنترل جهان، با نگرش عمل‌گرایانه (پراگماتیسمی) نسبت به حقیقت مرتبط است، که بر خطاپذیری دانش برنامه‌ریزان، تجربه «چه باید کرد» در اینجا و اکنون، نبود قوانین جهان‌شمول و مشخص کردن شیوه‌ها و جهت‌گیری‌ها به‌جای یک نقطه پایانی نهایی تأکید می‌کند (Jon, 2020: 228-229).

پراگماتیسم نهضتی فلسفی است که در سال‌های پایانی قرن ۱۹ در آمریکا ظهور کرده (رفعیان و جهانزاد، ۱۳۹۴: ۱۸۱) و برخلاف افکار سنتی فلسفی، بر پیامدهای عملی و سودمندی نظریه‌ها تأکید می‌کند (Nidawati, 2022: 423). در واقع پراگماتیست‌ها حقیقت را به آنچه برای انسان مفید است، وابسته می‌دانند و معتقدند نظریه‌ای درست است که بتواند در عمل پاسخ‌گو باشد (جابری مقدم و فرجام طلب، ۱۳۹۹: ۲۲۴). این رویکرد فلسفی بر پیوند کمی‌گرایی و کیفی‌گرایی تحت عنوان صلح پارادایمی تأکید می‌کند (خالقی، ۱۳۹۸: ۱۰۵)، (محمد پور، ۱۳۸۹: ۲). و اصولی مانند تجربه‌گرایی کثرت‌گرا، دیدگاهی موقتی از واقعیت، تصور نسبی‌گرایانه یا زمینه‌گرایانه از واقعیت، دیدگاه احتمالی از فرضیه‌ها و قوانین و فردگرایی سکولار دموکراتیک ... تحت لوای این نهضت فلسفی معنی می‌یابند (Galavotti, 2017: 168).

این رویکرد فلسفی و خوانش معاصر آن تحت عنوان نئو پراگماتیسم، تأثیرات بسیاری بر گفتمان برنامه‌ریزی شهری داشته و در سال‌های اخیر توجه محققان معاصر این حوزه همچون فارستر^۱، هوک^۲، هیل^۳ و ... را به خود جلب کرده است. اما علیرغم پرداختن بسیار به پراگماتیسم در حوزه‌های دیگر همچون سیاست، اقتصاد، حقوق و غیره توجه بسیار کمتری به این رویکرد در زمینه برنامه‌ریزی شهری صورت گرفته است. زیرا اولاً درحالی‌که در هیچ‌یک از تبیین‌های متفاوت پراگماتیسم از اولویت عمل بر نظریه و یا رد نظریه‌پردازی سخنی به میان نیامده همواره یک تلقی نادرست از این مفهوم به معنی عدم ضرورت و اولویت نظریه و مبانی نظری وجود دارد (جابری مقدم و فرجام طلب، ۱۳۹۹: ۲۲۱، ۲۲۲). ثانیاً تاریخ پراگماتیسم بسیار گیج‌کننده بوده و «پراگماتیسم» کلمه‌ای مبهم و بسیار پرکاربرد است. به‌طوری‌که، تعدادی از محققان از جمله لاوجوی^۴ معتقدند، سیزده گونه پراگماتیسم وجود دارد. همچنین شیلر^۵ پراگماتیست بریتانیایی اذعان می‌کند، که به‌اندازه فیلسوفان پراگماتیست وجود دارد (Haack, 2004: 5-29). تکرر آرا در حوزه فلسفه و به طبع آن دشواری درک خوانش برنامه‌ریزی منتسب به آن، برنامه‌ریزان شهری را از مزایای کاربست رویکرد پراگماتیک محروم می‌کند. درحالی‌که پراگماتیسم می‌تواند به ما کمک کند تا فراتر از سنت‌های گذشته برنامه‌ریزی حرکت و در برابر آینده متکثر، و تغییرات سریع و غیرقابل‌پیش‌بینی جوامع شهری منفعل نبوده و برنامه‌ریزی شهری کارآمد و مبتنی بر

1. Forester
2. Hoch
3. Healey
4. Lovejoy
5. Schiller

نیازهای واقعی را ارائه دهیم. برنامه‌ریزان، دانشجویان و سیاست‌گذاران شهری همواره با این سؤال مواجه هستند که برنامه‌ریزی پراگماتیک چگونه است و چه ویژگی‌هایی دارد؟.

به همین منظور این پژوهش با هدف توصیف ویژگی‌های برنامه‌ریزی پراگماتیسمی انجام شده است در این پژوهش ابتدا به بررسی کرنولوژیک خوانش‌های فلسفه پراگماتیسم و برنامه‌ریزی پراگماتیک پرداخته شده، سپس مفهوم پراگماتیسم و نئو پراگماتیسم و مفهوم برنامه‌ریزی پراگماتیسمی تشریح شده است. پاپینی^۱ پراگماتیسم را به یک هتل عالی تشبیه می‌کند که در هر اتاق یک فیلسوف در حال کار است. هر یک از این فلاسفه به شیوه‌ای متفاوت و در مورد سؤالی متفاوت می‌اندیشند. اما همه آن‌ها از یک راهروی اصلی یکسان می‌گذرند (Haack, 2004: 5-29). با اتکا به پاپینی این پژوهش قصد دارد، در گام بعد مشخصات راهروی اصلی که همه یا اکثر پراگماتیست‌ها از آن گذر می‌کنند، شناسایی و سپس ویژگی‌های برنامه‌ریزی پراگماتیسمی را بر اساس نظرات اندیشمندان این حوزه تشریح کند.

روش پژوهش

به همین منظور در این پژوهش ابتدا با استفاده از یک رویکرد روایی مهم‌ترین و مرتبط‌ترین مطالعات پیشین شناسایی ویژگی‌های خوانش‌های پراگماتیسم (پراگماتیسم کلاسیک و نئو پراگماتیسم) و ویژگی‌های خوانش‌های برنامه‌ریزی پراگماتیستی (پراگماتیسم بدون قید و شرط (Unconditional Pragmatism)، پراگماتیسم جهان‌وطنی (Cosmopolitan Pragmatism) و پراگماتیسم رابطه‌ای (Relational Pragmatism)) از این مطالعات استخراج شده است. در نهایت پس از شناسایی مشخصات برنامه‌ریزی پراگماتیسمی و نئو پراگماتیستی به مقایسه این گونه برنامه‌ریزی با سایر سنت‌های برنامه‌ریزی پرداخته شده و سعی شده است تفاوت‌ها و شباهت‌های بین آن‌ها تشریح شود. رویکرد روایی مسیری انعطاف‌پذیر و دقیق برای تحلیل و تفسیر (Gonot-Schoupinsky et al., 2022: 1) و ترکیب دیدگاه‌های متعدد، ایجاد یک دیدگاه منحصربه‌فرد و ارائه دیدگاه‌های فلسفی ارائه می‌دهد (Sukhera, 2022b: 414)، (Gregory & Denniss, 2018: 103). فرآیند استخراج داده‌ها در این مطالعات غیررسمی است (Xiao & Watson, 2017: 95). در واقع مطالعات روایی معمولاً ماهیت «انتخابی» دارند (Cronin et al., 2008: 4). به این معنی که شامل یک تحقیق سیستماتیک و جامع از کل ادبیات نمی‌شوند و معمولاً یک جنبه از ادبیات و یا شواهد قابل‌دسترس را بررسی می‌کنند. مطالعات روایی بیشتر ذهنی هستند و فرآیند شناسایی و استخراج داده‌ها را توضیح نمی‌دهند. همچنین این مطالعات از روش‌های غیررسمی برای ترکیب داده‌های قبلی استفاده می‌کنند و هنوز هیچ اتفاق نظری در مورد ساختار استاندارد آن‌ها وجود ندارد (Taherdoost, 2023: 12)، (Ferrari, 2015: 231). با توجه به آنچه ذکر شد به نظر می‌رسد این رویکرد روش‌شناختی برای پاسخ به سؤالات این پژوهش بسیار مناسب است.

یافته‌ها

بررسی کرنولوژیک پراگماتیسم و برنامه‌ریزی پراگماتیسمی

پراگماتیسم نهضتی فلسفی است که در دهه ۱۸۷۰ در ایالات متحده سرچشمه گرفته و چارلز پیرس^۲ (۱۸۳۹-۱۹۱۴)، ویلیام جیمز^۳ (۱۸۴۲-۱۹۱۰) و جان دیویی^۴ (۱۸۵۹-۱۹۵۲) از مهم‌ترین فیلسوفان معتقد به آن هستند (رفیعیان و

1. Papini Giovanni

2. Charles Sanders Peirce

3. William James

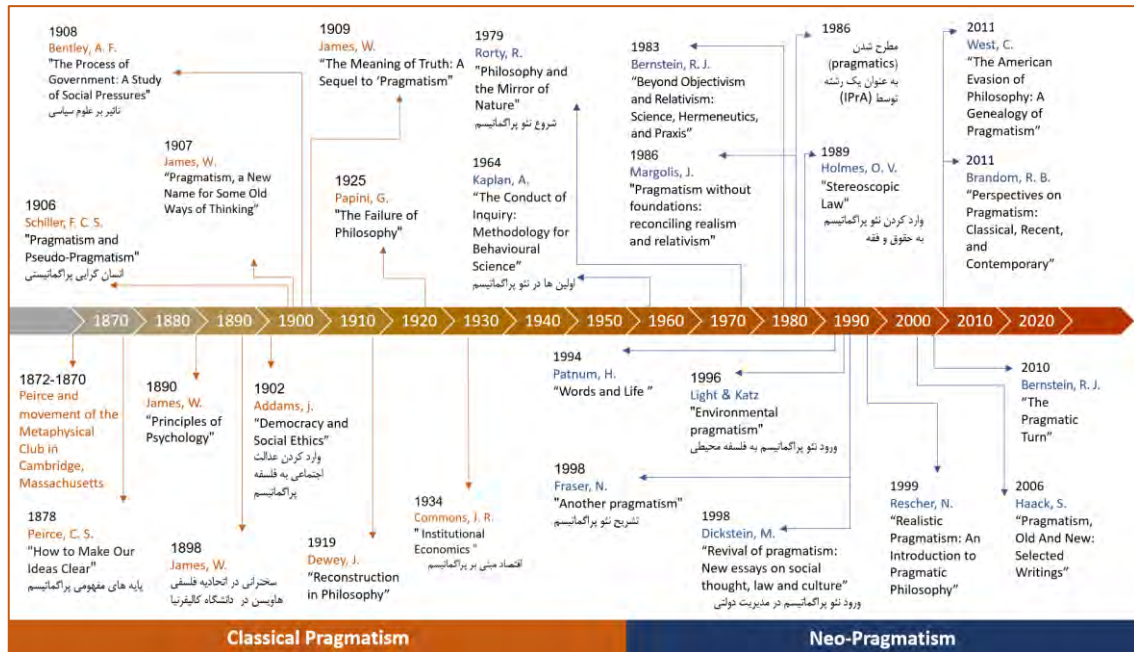
4. John Dewey

جهانزاد، ۱۳۹۴: ۱۸۱). این نهضت اگرچه در ظاهر فلسفه‌ای آمریکایی است اما پیرس از کانت^۱ و تجربه‌گرایانی چون هیوم^۲ تأثیر پذیرفته است. البته ریشه‌های فلسفه پراگماتیسم را در یونان باستان نیز می‌توان جست‌وجو کرد. در واقع آرای سوفسطائیان به‌ویژه پروتاگوراس^۳ و پس از آن‌ها نظریات فرانسیس بیکن^۴، جان لاک^۵، هیوم، کانت، هگل^۶، کارل مارکس^۷، نیچه^۸، ارنست ماخ^۹ و چالز داروین^{۱۰} تا حدودی به اندیشه پراگماتیسم نزدیک بوده است. البته مهاجرت برخی از شاگردان هگل به آمریکا که به هگلیان سن لوئی معروف شدند نیز تأثیر بسیاری بر بسط اندیشه‌های پراگماتیسمی داشته است (سبزیان موسی‌آبادی و بهمن، ۱۳۹۰: ۱۰۱، ۱۰۲، ۱۰۳). پراگماتیسم برای مقابله با پوزیتیویسم و دکارت‌گرایی (مهدوی و پاداش، ۱۳۸۶: ۲۰۸) و همچنین جنگ‌های پارادایمی بسیار بین محققان کمی گرا و کیفی گرا تحت عنوان صلح پارادایمی به وجود آمده است (خالقی، ۱۳۹۸: ۱۰۵؛ محمد پور، ۱۳۸۹: ۲). در شکل ۱ به معرفی مهم‌ترین مطالعات این حوزه پرداخته شده است.

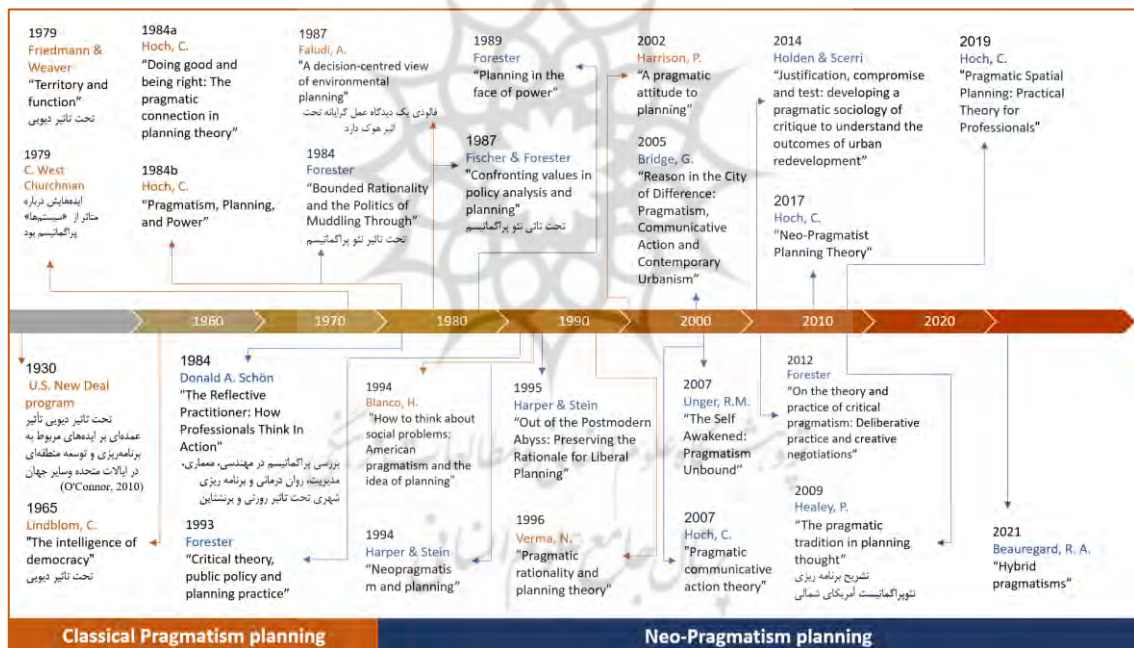
تفکر پراگماتیسم بر نظریه‌پردازان بسیاری مؤثر بوده است. هوک برجسته‌ترین و مؤثرترین فردی است که تحت تأثیر دیوئی از پراگماتیسم در برنامه‌ریزی استفاده کرده است. همان‌طور که در شکل (۲) نشان داده شده است، در سال‌های اخیر صاحب‌نظرانی از جمله، پتسی هیلی^{۱۱}، انگر^{۱۲}، هولدن و اسکری^{۱۳}، بیرگارد^{۱۴} و غیره به برنامه‌ریزی پراگماتیسمی پرداخته‌اند. اما در داخل کشور یک سطحی‌نگری عمیق در این حوزه مشاهده می‌شود، زیرا پراگماتیسم در مطالعات حوزه برنامه‌ریزی شهری نه به‌وضوح تعریف شده و نه تجلی آن در برنامه‌ریزی شهری مشخص است. به همین منظور این پژوهش با هدف شناسایی مشخصات این شکل از برنامه‌ریزی انجام شده است.

1. Immanuel Kant
2. David Hume
3. Protagoras
4. Francis Bacon
5. John Locke
6. Georg Wilhelm Friedrich Hegel
7. Karl Heinrich Marx
8. Friedrich Wilhelm Nietzsche
9. Ernst Waldfried Josef Wenzel Mach
10. Charles Robert Darwin
11. Patsy Healey
12. Unger
13. Holden & Scerri
14. Beauregard

شکل ۱. پیشینه پراگماتیسم

شکل ۲. پیشینه پراگماتیسم در برنامه‌ریزی شهری

مفاهیم و خوانش‌های مختلف از آن‌ها

ریشه لغوی واژه پراگماتیسم برگرفته از کلمه یونانی «pragma» به معنی «action» یا «affair» عمل یا کنش بوده (هاشمی و گنجعلی، ۱۴۰۰: ۶۴)، (Thayer et al., 2023). مفهوم پراگماتیسم مفهومی واحد و یکسان در میان نظریه‌پردازان نیست و می‌توان گفت به تعداد نظریه‌پردازان پراگماتیست تعاریف مختلفی از آن وجود دارد. تعداد بسیاری از محققان از جمله شیلر، پاپینی، جیمز و ... به این موضوع اذعان داشته و نبود تعریف مشترک برای آن را ویژگی خاص

پراگماتیسم می‌داند (گل محمدی و مصطفوی، ۱۳۹۹: ۱۶۳). واینر^۱ پراگماتیسم را ستهندگی یا انفکاک فکر از عمل، انفکاک علم محض از علم کاربردی، انفکاک شهود یا انکشاف از تجربه یا تحقیق تجربی و انفکاک تعلق‌های شخصی از تعلق‌های جمعی می‌داند (واینر، ۱۳۸۵: ۴۳-۴۴). شناخت یک نهضت فلسفی بدون تشریح هستی‌شناسی به‌عنوان بازتاب نگرش درباره سرشت جهان و آنچه جهان اجتماعی را می‌سازد، معرفت‌شناسی به‌عنوان مطالعه‌ای که چگونه و چه چیزی را می‌توان شناخت و روش‌شناسی به‌عنوان تحلیل نحوه اجرای پژوهش میسر نخواهد شد (صادقی فسائی و ناصری راد، ۱۳۸۹: ۸۱). پراگماتیسم هستی‌شناسی را مطالعه آنچه وجود دارد و ماهیت واقعیت تعریف می‌کند (Magri, 2022: 359). مهم‌ترین اصل در هستی‌شناسی عمل‌گرایان اصل تغییر است که مطابق آن همه چیز در جهان در حال تحول است و هیچ چیز ثابت واقعیت پایداری در جهان وجود ندارد. آنچه بشر فهم می‌کند حقایق موجود زندگانی است که در نتیجه تجربه حاصل می‌شود و فراسوی تجربه قابل‌درک نمی‌باشد. تلاش انسان نباید مصروف بحث در وجود مطلق و حقیقت محتوم گردد. تجربه در مفهوم وسیع آن اساس جهان‌شناسی عمل‌گرایی را تشکیل می‌دهد. از نظر آن‌ها تجربه شامل احساس، ادراک، تفکر، قضاوت، مقایسه و توصیف سیر عقلانی و توجه به ارتباط امور با همدیگر و محصول تأثیر متقابل فرد و محیط بر همدیگر است (عادل، ۱۴۰۲)، (Heinonen & Strandvik, 2022). از نظر معرفت‌شناختی، پراگماتیسم بر عملی بودن تأکید می‌کند، دوگانگی‌های سنتی را به چالش می‌کشد و دیدگاهی منعطف و کل‌نگر درباره دانش و عمل ارائه می‌دهد (Andersen and Mitchell, 2023: 1,3). در واقع فیلسوفان پراگماتیسم شناخت را نسبی وابسته به موقعیت می‌دانند (عادل، ۱۴۰۲). پراگماتیسم بر روش تحقیق آمیخته تأکید می‌کند (Mitchell, 2014: 573). از نظر ارزش‌شناسی نیز معیار ارزش‌ها (دموکراسی، آزادی، عدالت) در رسیدن به هدف است (ضیائی و همکاران، ۱۳۹۳: ۱۷)، (محمد پور، ۱۳۸۹: ۸۶). به این معنی که چیزی ارزشمند است که موجب دستیابی به هدف شود. نئو پراگماتیسم نیز که به نام‌های دیگری از جمله پراگماتیسم پسا دیوئی، پراگماتیسم زبانی و یا عمل‌گرایی تحلیلی نیز خوانده می‌شود یک مکتب فلسفی یکپارچه نیست. اما برخی از فیلسوفان برجسته همچون ریچارد روتی، هیلاری پاتنم، جوزف مارگولیس، نیکلاس رسجر و سوزان‌هایک از دهه ۱۹۸۰ با این نام خوانده می‌شوند (Pihlström, 2013: 3). در واقع نئو پراگماتیسم رنسانسی در فلسفه آمریکایی است که علاوه بر رویکردی انتقادی به پراگماتیسم، در تعدادی از اصول با پراگماتیسم موافق بوده (نباتی و بادامی، ۱۳۹۸؛ محمدپور، ۱۴۰۲). رورتی و برنشتاین از شاخص‌ترین چهره‌های نئوپراگماتیسم می‌باشند، که تأثیر عمده‌ای در تشویق رویکرد انتقادی «تفسیری» برای توسعه دانش و شکل‌گیری یک موضع انتقادی به نابرابری‌ها و حاشیه‌های مشهود در جامعه ایالات‌متحده داشته‌اند (Healey, 2009: 4). همان‌طور که پراگماتیسم کلاسیک پلی بین ایده آل‌گرایی و تجربه‌گرایی ایجاد کرده، نئو پراگماتیسم پلی بین ایمان مدرنیسم به عقل و پیشرفت انسانی و نسبی‌گرایی یا حتی پوچ‌گرایی پست‌مدرنیسم ایجاد کرده است (Hoch, 2017: 124).

تفکر پراگماتیسم کلاسیک تأثیر بسیاری بر برنامه‌ریزی شهری داشته است (Hoch, 2017: 119). اما احیا شدن آن با فیلسوفان «نوپراگماتیست» در دهه‌های ۱۹۷۰ و ۱۹۸۰، تأثیر عمده‌ای بر گروهی از محققان آمریکایی تحت عنوان برنامه‌ریزان پیشرو به‌ویژه هوک داشته است (Healey, 2009: 3). وی در سال ۲۰۱۷ پس از مرور نظریات برنامه‌ریزی پراگماتیسمی بین سال‌های ۱۹۸۰ تا ۲۰۱۵، علاوه بر شیوه برنامه‌ریزی پراگماتیک خود پنج شکل نئو پراگماتیسم در حوزه برنامه‌ریزی شهری آمریکا و سه شکل از بارور شدن نظریه اجتماعی پسامدرن و پسااستار اروپا با نظریات

عمل‌گرایانه را معرفی می‌کند (Hoch, 2017). در شکل (۳) گونه‌های این برنامه‌ریزی و افراد منتسب به آن معرفی شده است.

هوک بر سویه‌های پنهان برنامه‌ریزی توجه کرده و پراگماتیسم را به دلیل اینکه اتکا به تجربه کافی نیست، بی‌توجهی به ساختارهای قدرت موجب تداوم شکاف‌های اجتماعی می‌شود و تخصص‌گرایی و نخبه‌گرایی بیش‌ازحد نقد می‌کند. فارستر به تأثیر از نئوپوزیتیویسم و تفکر سیستمی چرچمن و مفهوم گفتار ارمانی هابرماس به ترکیب پراگماتیسم با نظریه انتقادی یورگن هابرماس پرداخته و یک عمل‌گرایی انتقادی را مطرح می‌کند. هارپر و استین خوانشی را که بر پیوند بین پست‌مدرنیسم و پراگماتیسم تأکید می‌کرد و با نسبی‌گرایی پست‌مدرن و مطلق‌گرایی مدرن مخالف بود ارائه کردند. بلانکو مدل عقلانی برنامه‌ریزی را اصلاح کرد و معتقد بود برنامه‌ریزی با رویارویی با یک مشکل در یک موقعیت خاص شروع می‌شود، نه با اهداف. لیندبلوم گونه برنامه‌ریزی گام‌به‌گام را ارائه می‌دهد. پتسی هیلی یک رویکرد عمل‌گرایانه برای ارتقا عدالت و شمول دموکراتیک با تأکید بر مشارکت فراگیر ارائه می‌دهد. بریدگ در گونه برنامه‌ریزی خود معتقد است سازش باید به‌جای اجماع آستانه به توافق سیاسی و اقدام جمعی تبدیل شود و ادعاهای برنامه‌ریزی فراتر از نگرانی‌ها در مورد کیفیت مشورت است و شامل روابط نهادی، فنی و مادی می‌باشد. آنگر کیفیت‌های احتمالی و موقت تجربه اجتماعی را به رسمیت می‌شناسد. وی احتمال، عاملیت، تجربه‌گرایی و تمرکز بر آینده را تأیید و طبیعت‌گرایی و علم‌گرایی بیش‌ازحد را نقد می‌کند. خوانش نقد پست‌مدرن برنامه‌ریزی را به دلیل نادیده گرفتن چگونگی تضعیف روابط قدرت، اتخاذ یک نسبی‌گرایی زمینه‌ای و نادیده گرفتن نوآوری نقد می‌کند. این خوانش از طبیعی شدن عدم قطعیت به‌عنوان نیروی اجتناب‌ناپذیری که امکان آزادی فردی را از بین می‌برد، انتقاد می‌کنند. همه این اندیشمندان به برنامه‌ریزی پراگماتیسمی معتقدند اما تأکید هر یک از آن‌ها بر یک جنبه از پراگماتیسم بوده است. همان‌طور که در شکل نیز مشخص است، هوک بر ساختارهای قدرت، فارستر بر مفهوم گفتار ارمانی، هارپر و استین بر پیوند بین پست‌مدرنیسم و پراگماتیسم، بلانکو به اصلاح مدل عقلانی برنامه‌ریزی، لیندبلوم بر افزایش گرایی برنامه‌ریزی گام‌به‌گام، پتسی هیلی بر رویکرد عمل‌گرایانه برای ارتقا عدالت و شمول دموکراتیک، بریدگ بر شمول دموکراتیک قوی‌تر، آنگر بر احتمال و آینده و خوانش آخر بر نوآوری تأکید می‌کند.

شکل ۳. گونه‌های برنامه‌ریزی پراگماتیسمی و نظریه‌پردازان پایه (رفعیان و جهانزاد، ۱۳۹۴)، (Hoch, 2017)، (Healey, 2009)، (Forester, 2012)، (Harper & Stein, 1995).

پراگماتیسم و نئو پراگماتیسم: ویژگی‌ها و تأثیرات بر برنامه‌ریزی شهری

واینر برای تشریح ویژگی‌های اصلی پراگماتیسم، پنج مؤلفه اصلی تجربه‌گرایی کثرت‌گرا، دیدگاهی موقتی از واقعیت، تصور نسبی‌گرایانه یا زمینه‌گرایانه از واقعیت، دیدگاه احتمالی از فرضیه‌ها و قوانین فیزیکی و اجتماعی در تقابل با جبر مکانیستی یا دیالکتیکی و فردگرایی سکولار دموکراتیک را مشخص می‌کند (Galavotti, 2017: 168). اما با توجه به

اشتراک لفظی و اختلاف معنی که در این حوزه وجود دارد، ابتدا به جست‌وجو در پایگاه‌های داخلی و خارجی پرداخته و پس از شناسایی مطالعات مرتبط و غربالگری آن‌ها ویژگی‌های اصلی فلسفه پراگماتیسم با استفاده از تحلیل مطالعات منتخب مشخص شده است. با توجه به جدول (۱) تأکید بر عمل‌گرایی و تجربه‌گرایی و اعتقاد به اینکه تحقیق به‌عنوان یک فرآیند تجربی است مهم‌ترین مشخصه پراگماتیسم می‌باشد. پس‌ازاین مشخصه دآوری نظریات بر پایه نتایج و یا کاربرد آن‌ها و منفعت‌طلبی یا فایده‌گرایی ویژگی دیگر فلسفه پراگماتیسم است. در این بینش فلسفی فایده داشتن نظریات بسیار مهم است و نظریه مفیدتر، نظریه بهتری است. این رویکرد به ارزش‌هایی مانند عدالت، دموکراسی، ترقی و آزادی و فردگرایی و یا به عبارتی فردگرایی سکولار دموکراتیک معتقد است. همچنین در این بینش هدف وسیله را توجیه می‌کند (ابزارگرایی).

این فلسفه در جدال با ایدئالیسم بوده و به رد آرمان‌شهر گرایی رؤیایی و نگرش به مشکلات بدون غرق شدن در ملاحظات انتزاعی و انتظارات «ایده‌آلیستی» می‌پردازد. به همین منظور دیدگاهی موقتی از واقعیت دارد (فهم و ادراک ما از جهان می‌تواند پیوسته تغییر کند). همچنین زمینه گرایی، فرایند محوری و اعتقاد به اینکه حقیقت یک فرایند است نه یک ویژگی ایستا و راکد از دیگر ویژگی‌های این فلسفه است. در نتیجه این فلسفه رویکردی کثرت‌گرا است و بر تنوعی از فرهنگ‌ها، زمینه‌ها، ارزش‌ها و.... اشاره دارد. این فلسفه دوگانه‌گرایی را در همه مسائل رد کرده و معتقد است درک درست از واقعیت نیازمند دیدگاه فراتر از دوگانه‌گرایی‌هایی مانند خیر و شر و.... است. فیلسوفان پراگماتیست به تلفیق‌گرایی در نظریات، رویکردها و روش‌ها و استفاده از روش‌های ترکیبی کمی و کیفی تأکید دارند. محقق در این فلسفه نیازی به کشف روابط و قوانین علی ندارد. بلکه به فهم و توصیف پدیده‌ها می‌پردازد (تأکید بر استفهام).

جدول ۱. ویژگی‌های پراگماتیسم کلاسیک

تعداد تکرار	ویژگی‌های دارای تکرار برابر
۹	تأکید بر دانش عملی و عمل‌گرایی * تجربه‌گرایی و اعتقاد به اینکه تحقیق به‌عنوان یک فرآیند تجربی است
۷	دآوری نظریات بر پایه نتایج و یا کاربرد و مفید بودن (اصالت منفعت) * منفعت‌طلبی و یا فایده‌گرایی
۵	ارزش‌گرایی (ارزش‌هایی مانند عدالت، دموکراسی، ترقی و آزادی) * ابزارگرایی (هدف وسیله را توجیه می‌کند) * فردگرایی و درک هویت فردی افراد و یا به عبارتی فردگرایی سکولار دموکراتیک
۴	آینده غیرثابت و در حال تغییر * واقع‌گرایی رادیکال و یا نواقع‌گرایی * نسبی‌گرایی * به رسمیت شناختن ارتباط متقابل بین تجربه، دانستن و عمل * طبیعت‌گرایی (اصالت طبیعت)
۳	جدال با ایدئالیسم و رد آرمان‌شهر گرایی رؤیایی و انتظارات «ایده‌آلیستی» * دیدگاهی موقتی از واقعیت * داروینیسیم (نظریه تکاملی) * کثرت‌گرایی * زمینه گرایی * فرایند محوری و اعتقاد به اینکه حقیقت یک فرایند است نه یک ویژگی ایستا و راکد * رد دوگانه‌گرایی در همه مسائل
۲	علم‌گرایی * تأکید بر روش‌های ترکیبی کمی و کیفی * تأکید به فهم و توصیف پدیده‌ها (تأکید بر استفهام) به‌جای کشف روابط علی * تلفیق‌گرایی در نظریات، رویکردها و روش‌ها * رد کردن ماوراء طبیعه و اجتناب از بحث در مورد مفاهیم متافیزیکی
۱	عینی‌گرایی * کل‌گرایی * تاریخ‌گرایی * علم با حدس آغاز می‌شود و منطق آن آشکاف است. * دیدگاه احتمالی از فرضیه‌ها در تقابل با جبر مکانیستی یا دیالکتیکی * معرفت بر ساخته و مبتنی بر واقعیت جهانی که آن را تجربه کرده‌ایم * انعطاف‌پذیری * تأکید بر همکاری به‌جای رقابت * جهان درونی و ذهنی است * علم متأثر از تمایلات آدمی است * مشاهده و تجربه و آزمایش می‌توانند مفید باشند * اعتقاد به معنا به‌عنوان باورهایی که بر اعمال ما تأثیر می‌گذارند * یک فرضیه باید توسط آزمایش‌ها تأیید یا رد شود * پذیرفتن اجماع به‌عنوان حقیقت * اعتقاد به حقیقت مشروط (true) و تفاوت آن با حقیقت مطلق (True) * بازگشتی بودن و اعتقاد به بازیابی * تعادل بین جزم‌اندیشی فلسفی و شک گرایی * رد کردن فرمالیسم * رد کردن بنیادگرایی * نظریه نقش ابزاری دارد * وابستگی متقابل وسیله و هدف * رد هرگونه اصول گرایی * رد مکتب گرایی * رد بر ساخت‌گرایی * رد اتصال گرایی * رد علت و معلول گرایی * رد واقعیت‌گرایی سطحی * رد نسبی‌گرایی رادیکال * اعتقاد به دیکتاتوری سؤال تحقیق * اعتقاد به اعتدال گرایی روش‌شناختی (بین اثبات‌گرایی و غیر اثبات‌گرایی) * مخالف تقلیل فرهنگ، اندیشه و باورها به فرایندهای عصب‌شناختی * به رسمیت شناسی جهان اجتماعی و روان‌شناختی * توجه به واقعیت جهان درونی تجربه انسانی و تأثیر آن (کنش) * خطا گرایی * ترجیح کنش بر فلسفه ورزی (ضد فلسفه) * تحقیق پراگماتیستی محدودیتی برای دنبال کردن هدف ندارد. * عدم وجود محدودیت برای زبان (زبان آماری، کمی، روایتی، نشانه شناختی و ...) و عدم تأکید بر یک زبان پژوهشی خاص (متغیر محور، روایت محور، مفهوم محور و ...) * تأکید بر داش اجرا پذیر و کارکرد پذیر * توضیح، تسهیل و تفهیم زندگی اجتماعی در سطح عملی با هدف حل مسائل (چنانچه تحقیقات نتوانند مسائل را حل کنند بی‌فایده هستند) * استفهام به‌عنوان راهبرد اصلی و ترکیب آن با سایر راهبردها * پراگماتیسم با اعتراف به غیرقابل اثبات بودن بعضی مسائل آن‌ها را با توجه به کاربردشان می‌پذیرد. برای مثال دین را با توجه به فواید اخلاقی و اجتماعی آن می‌پذیرد.

منبع: (مهدوی و پاداش، ۱۳۸۶)، (محمد پور، ۱۳۸۹)، (سبزیان موسی‌آبادی و بهمن، ۱۳۹۰)، (ضیائی و همکاران، ۱۳۹۳)، (خالقی، ۱۳۹۸)، (نباتی و بادامی، ۱۳۹۸)، (هاشمی و گنجعلی، ۱۴۰۰)، (محمد پور، ۱۴۰۲)، (Wiener, 1973)، (Healey, 2009)، (Suter & Cormier, 2013)، (Kelly & Cordeiro, 2020)، (Sanches de Oliveira, 2022)، (Heinonen & Strandvik, 2022).

تفاوت نگرش در فلسفه نئو پراگماتیسم نسبت به پراگماتیسم کلاسیک بسیار بیشتر است. این موضوع شناسایی ویژگی‌های آن را بسیار دشوار می‌کند. به همین منظور در این بخش پس از تحلیل و تبیین مطالعات منتخب ویژگی‌های نئو پراگماتیسم در قالب جدول (۲) مشخص شده است.

جدول ۲. مشخصات نئو پراگماتیسم

تعداد تکرار	ویژگی‌های دارای تکرار برابر
۴	تأکید بر زبان در یک مفهوم فرازبانی و توسعه یک زبان عمومی که می‌تواند یک قلمرو عمومی معنادار را زنده کند* اعتقاد به کنش عملی و عمل‌گرایی
۳	انکار حقیقت واقعیت و اعتقاد به حقیقت نسبی* بدینی به واژگان خوب یا بد و... تأکید بر استفاده از واژگان خوب‌تر و بدتر* معرفت از طریق اعمال اندیشه بر تجربه حاصل می‌شود و اهمیت تجربه در شکل‌گیری و تأیید ادعاهای دانش* معرفی اصطلاح «باز توصیف» به‌جای حقایق ثابت، با تأمل در اقتضای واقعی زندگی انسان. این باز توصیف دقیقاً به دنبال درک «بازنمایی» در یک معیار معنایی است که نوپراگماتیسم به آن اذعان دارد، یعنی از طریق زاویه سودگرایانه-ابزارگرایی آن.
۲	توافق بین الاذهانی و تلقی از عقلانیت به‌عنوان معیارهای پذیرفته‌شده اجتماع* نفی عقل و عقلانیت* رد مفهوم انسان بنیادین (عدم اشتراک در ماهیت انسان) و بنیادگرایی* انتقاد به قواعد جهان‌شمول* ماهیت دانش مبتنی بر برساخت‌های عملی انسان‌ها در جهان واقعی و شواهد بستر زندگی روزمره و یک یادگیری اجتماعی* دانش عمل‌گرا و ابزاری* محقق به‌عنوان یک شخص عمل‌گرا و علاقه‌مند به تغییر و بهبود* ضدوئالیستی و تأکید بر چگونگی درهم تنیدگی واقعیت و ارزش، تئوری و عمل، اهداف و ابزار* کثرت و درگیری عمیق را به رسمیت می‌شناسد و معتقد است هنوز می‌توان زمینه مشترکی پیدا کند که در آن تعارضات ناتوان‌کننده را بهبود بخشد (تمرکز بر نتایج به افراد دارای باورهای متفاوت امکان می‌دهد زمینه مشترک پیدا کنند)
۱	ضد روش‌شناختی و اعتقاد به داستان‌سرایی* هیچ قانده متعالی مانند روش علمی وجود ندارد* محقق به دنبال کشف نیست بلکه به دنبال دلیل است* هدف تحقیق کاربست نتایج عملی* استفاده از ترکیبی از روش‌ها* نقد بر تجربه‌گرایی محدودنگر* هدف پژوهش پراگماتیک تأکید بر شناخت آن که به شیوه ممکن است* انباشت دانش عملی و مفید در خلال زمان و مکان برای حل مسائل موجود* نظریه درک توصیفی، تفسیری، تبیینی، انتقادی، نظایر آن که به انسان در درک عملی محیط خود کمک می‌کند* تلفیق همه پارادایم‌ها* در نظر گرفتن ارزش‌ها* استفاده به‌عنوان راهبرد اصلی و ترکیب آن با سایر راهبردها* اخلاق ذاتی و میل به ابزار و بازنمایی در سطح عملی* رد مفهوم نمایندگی برای ارتباط ادعایی آن با «ماهوات ثابت غیرانسانی» "non-human fixed essences"* جایگزینی مفهوم کشف با مفهوم اختراع* دفاع از نومیالیسم در برابر رئالیسم متافیزیکی* انکار نقش زبان به‌عنوان واسطه بین سوژه و اژه و دارای خودمختاری که نوپراگماتیسم آن را به‌نوعی «ایده آلیسم زبانی»* زبان نقش اساسی ابزاری که با آن همبستگی در یک جامعه دموکراتیک شکل می‌گیرد* جایگزینی فلسفه با ادبیات، به‌عنوان ابزار کارآمدتر برای رشد مردم برای استفاده از زبان همبستگی آفرین* تقلیل نظریه‌ها به ابزار تنها به یک عمل‌گرایی کورکورانه یا عمل‌گرایی با موفقیت یا شکست گاه‌به‌گاه کمک می‌کند* دیدگاه رابطه‌ای از جهان، بدون از دست دادن درک عمیق از استحکام مادی آن* مفاهیم را از طریق استفاده یاد می‌گیریم و نه مطابقت با یک تعریف اصلی* حقایق و ارزش‌ها نه بر اساس مقوله، بلکه بر اساس کاربرد مرتبط با زمینه و پیامد متفاوت هستند* سیستم‌های دینامیکی که ما می‌سازیم و در آن زندگی می‌کنیم را نمی‌توان به قطعات تقسیم کرد (غیر تقلیل‌کننده)* حقیقت با پیامدهای متنی متفاوت است، اما نه تصادفی یا بدون هدف

دانستن معنای یک ایده ناشی از استفاده از آن است و نه فقط داشتن آن* صداقت چیزی نیست که من دارم، بلکه چیزی است که هر یک از ما از طریق تمرین با دیگران به دست می‌آوریم.* تأکید بر انجام تحقیقات اجتماعی با استفاده از هنجارهای علمی برای درک جهان و معنای آن برای حکومت دموکراتیک عمومی

منبع: (نباتی و بادامی، ۱۳۹۸)، (محمد پور، ۱۴۰۲)، (Harper & Stein, 1994)، (Healey, 2009)، (Ibri, 2013)، (Hoch, 2017).

مطابق جدول (۲)، تأکید بر زبان و عمل‌گرایی مهم‌ترین ویژگی نئو پراگماتیسم است. فیلسوفان نئو پراگماتیسم حقیقت واقعیت یگانه را انکار کرده و به حقیقت نسبی «باز توصیف» اعتقاد دارند. به این معنی که حقیقت وابسته به زمان و مکان متفاوت است. این فیلسوفان نیز مانند پراگماتیسم‌ها اعتقاد دارند معرفت از طریق اعمال اندیشه بر تجربه حاصل می‌شود. به همین دلیل بر اهمیت تجربه در شکل‌گیری و تأیید دانش تأکید می‌کنند. آن‌ها به واژگان خوب یا بد واژگان دوگانه مانند این‌ها بدبین هستند، و بر استفاده از واژگان خوب‌تر و بدتر به‌جای این واژگان تأکید می‌کنند. این پراگماتیست‌ها به‌شدت ضدوئالیستی بودند و بر درهم تنیدگی واقعیت و ارزش، تئوری و عمل، اهداف و ابزار تأکید داشتند.

برخلاف پراگماتیست‌ها که معتقد بودند هدف وسیله را توجیه می‌کند، این رویکرد کثرت و درگیری عمیق را به رسمیت می‌شناسد و معتقد است، می‌توان زمینه مشترکی پیدا کرد و تعارضات را بهبود بخشید (تمرکز بر نتایج به افراد دارای باورهای متفاوت امکان می‌دهد زمینه مشترک پیدا کنند). این رویکرد ماهیت دانش را مبتنی بر برساختهای عملی انسان‌ها در جهان واقعی زندگی و در بستر زندگی روزمره تحت عنوان یادگیری اجتماعی می‌داند. درواقع این فلسفه بسیار به توافق بین الاذهانی و تلقی از عقلانیت به‌عنوان معیارهای پذیرفته‌شده اجتماع خوش‌بین است.

پس از شناخت فلسفه پراگماتیسم و نئو پراگماتیسم در جدول (۳) مشخصات کلی برنامه‌ریزی پراگماتیسمی پس از تحلیل و تبیین تعدادی از اصلی‌ترین مطالعات پیشین ارائه‌شده است. لازم به ذکر است وجه تمایز بین برنامه‌ریزی پراگماتیسمی و برنامه‌ریزی نئو پراگماتیسمی به دلیل نامشخص بودن رویکرد برنامه‌ریزی که به این موضوعات پرداختند بسیار مبهم و حتی گاهی غیرقابل تشخیص است. به همین منظور در این بخش مشخصات برنامه‌ریزی پراگماتیسمی به‌صورت کلی تشریح شده است. سپس تفاوت‌های جزئی رویکرد برنامه‌ریزی منتسب به هر یک از این رویکردهای فلسفی وجه تفاوت دو گونه برنامه‌ریزی پراگماتیسمی و نئو پراگماتیسمی در بحث بیان‌شده است.

جدول ۳. مشخصات برنامه‌ریزی پراگماتیسمی

تعداد تکرار	ویژگی‌های دارای تکرار برابر
۱۰	تأکید بر شناخت و کنش مبتنی بر موقعیت‌های خاص (زمینه زمانی و مکانی) و رد هرگونه الگوی واحد و جهان‌شمول
۹	تأکید بر آموزش و یادگیری (استفاده از تجربه زندگی افراد در محیط و تجربه اقدامات قبلی برنامه‌ریز)، حقیقت فضای زندگی از ترکیب تجربیات انسانی به‌دست‌آمده است، تأکید بر دانش تجربی و یادگیری از تجربه و اعتقاد به اینکه وجود یک مسئله در زمان حال و راه‌حلی که برای آینده آن در نظر گرفته می‌شود هر دو برگرفته از تجربه است.
۷	تأکید بر تداوم و پیوستگی و ارزیابی و صراحت، خطایذیری دانش و انتقاد مستمر (معنی و ارزش اعمال انجام‌شده به نتایج آن در طول زمان بستگی دارد و تنها با در نظرگیری آثار حاصل از آن می‌توان به قضاوت آن پرداخت. پیامدها را در عمل ارزیابی می‌کند و تصمیم‌گیری بر اساس شواهد)
۶	تأکید بر نقش کنش انسانی و ارتباط بین دانش و کنش و کاهش شکاف بین دانش و واقعیت * طرح‌ریزی برای حل یک مسئله نوعی فرایند عمل‌گرایانه؛ مطالعات جغرافیایی، با مسائل عملی انسان در فضای انسانی سروکار دارد (برنامه‌ریزان باید به هنگام جستجوی توجیه استدلال‌ها و ایده‌های خود (درست بودن)، و همچنین زمانی که سعی در شناسایی، مقایسه و تطبیق اهداف رقیب (انجام خوب) دارند، عمل‌گرا باشند) * غیرقابل پیش‌بینی بودن آینده، عدم قطعیت و پیچیدگی
۵	رد هرگونه تفکر دوتایی مانند دوگانگی نظریه و عمل، دوگانگی ایده ال گرای واقع‌گرایی
۴	مشارکت نه به‌عنوان بخشی از پروژه بلکه به‌عنوان اساس آن و مشارکت دموکراتیک در اجرای طرح و مشارکت در عمل و درک عمل‌گرایانه از دموکراسی * ارائه الترناتیوهای مختلف و انعطاف‌پذیری * آگاهی از اقدامات سیاسی و مطالعات جمع‌آوری‌شده یا هدایت‌شده توسط گروه‌های قدرت * توجه به موضوع مشارکت و همبستگی و تعامل بین ذینفعان شرکت همه آن‌ها در برنامه‌ریزی و شکل‌گیری اعمال همکاری (همبستگی، چیزی که در طبیعت انسانی شناخته شود و یا در عناصر جهانی توسط انسان یافت می‌شود، نیست، بلکه همواره منتج شده از همکاری، مشارکت، دموکراسی و تجربه مشترک بین ذینفعان می‌باشد) * تعارض را نه به‌عنوان مانعی که باید بر آن غلبه کرد، بلکه منبعی از انرژی است که اقدامات و تجربیات جمعی را هدایت می‌کند. تعارض نه‌تنها اجتناب‌ناپذیر یا کاهش‌ناپذیر است، بلکه عامل اساسی است که دموکراسی را دموکراتیک‌تر می‌کند. وظیفه پیش روی ما این نیست که اختلافات موجود در بین خود را هموار کنیم، بلکه راه‌هایی ابداع کنیم که بتوانیم انرژی ناشی از این تفاوت‌ها را مهار کنیم و نقطه تضاد را به‌عنوان فرصتی برای ارائه ابتکارات خلاقانه و تقویت‌شده در نظر بگیریم، ایجاد دیدگاه‌های مکمل بدون کاهش یا تحریف نقطه نظرات به‌ظاهر ناسازگار باهم
۳	رویکرد تعاملی و تولید اعمال مبتکرانه و پیشنهاد‌های ارائه‌شده از طریق مشارکت و بحث بین افراد حاضر در جامعه از زمینه‌های تجربی و عمل‌گرایانه و فرایند تصمیم‌گیری مشارکتی و اجماع * تأکید بر رایزنی اخلاقی برای رفع تعارض * توجه به تنوع و کثرت و پذیرفتن کثرت امور اجتماعی به‌طور کامل و تأکید بر جامعه کثرت‌گرا * روش پراگماتیسم یک روش فرایندگرا * توجه و تأکید بر سوبه‌های خرد سیاست برنامه‌ریزی و اندک افزایشی * «چه باید کرد» در اینجا و اکنون؟ تمرکز بر ارتباط دانش اجتماعی با وضعیت موجود تا به معنا و تأثیر پیامدهای آینده * یادگیری اجتماعی * توجه به نیازهای انسان با توجه به رفتار و احساسات آن‌ها در فضای شهری
۲	درک تئوری برنامه‌ریزی به‌عنوان نوعی از خرد عملی و تغییر استدلال‌های عقلانی به استدلال‌های عملی * تعاملات انتقادی بر روی گزینه‌ها از طریق یک فرایند سیاسی * تأکید بر یک مدل عامل محور و عاملیت انسان * تأکید بر نقطه نظرات مختلف، زبان‌شناسی، تاریخ، فرهنگ، عادات و آداب به‌عنوان داده‌های کارآمد * در نظر گرفتن فعالیت‌های انسانی و رویدادهای اجتماعی در برنامه‌ریزی * برنامه‌ریزی شهری یک مهارت و هنر، نه یک تخصص علمی * آرمان‌شهر زمینی و در دسترس، منطبق با زمینه و قابل‌اجرا، نه یک آرمان‌شهر رؤیایی و تأکید بر مطالعات کاربردی به‌جای مطالعات آرمان‌گرایانه * ضد عقلانیت و تأکید بر عقلانیت معامله‌ای (گفتمانی و غیرگفتمانی، زیبایی‌شناختی و ابزاری، گمانه‌زنی و همچنین قراردادی) نه عقلانیت یکسان مدرن و نه عقلانیت بسیار متکثر پست‌مدرن (تغییر شهر عقلانی به شهر پسا عقلانی) * توجه هم‌زمان به فرایند و فراورده به‌عنوان برنامه‌ریزی نئو پراگماتیسمی * ارزش‌های یک جامعه لیبرال دموکراتیک را ترویج می‌کند.

کشف حقایق در فضای شهری و زندگی با مردم و تبدیل از زبان غیرتخصصی مردم به زبان تخصصی * پرهیز از تفکر ساختاری * توجه به مفهوم «اتفاقات کوچک» «Little Fights» * فقدان معیاری عینی برای عمل کردن * توجه به انتخاب و احتمال به‌جای بنیادگرایی نظری * همانند پست‌مدرن تأکید بر رویکرد گزینشی به نظریه * رد تفکر بنیادگرا شرایط و در هم آمیختن ایده‌های اتمقایی * سنجش و مقایسه تبعاتی هر یک از برنامه‌ها (الترناتیوها) و انتخاب آینده مناسب با شرایط، فرصت‌ها و محدودیت‌ها * افزایش سهم بازار آزاد * ارتقا نوآوری * اولویت‌بندی اقدامات * سودمندی نسبی است نه مطلق و فراگیر * هدف رسیدن به حداکثر رشد (بازسازی تجارب) از راه توانا ساختن فرد برای حل مسئله می‌باشد درحالی‌که در ایده آلیسم هدف از آموزش، رسیدن به حقایق ثابت (ایده‌ها) از راه تفکر و اندیشه (روش دیالکتیکی) می‌باشد. لزوم همکاری میان‌رشته‌ای در امر طراحی * نتیجه برنامه‌ریزی شیوه‌ها و جهت‌گیری‌ها را مشخص می‌کند * نقش غیرقابل‌انکار فرایندهای سیاسی در توزیع منابع ناشی مسائل موجود در جامعه * نگرانی برنامه‌ریز این است که چه چیزی برای ما کار می‌کند * نقد کنش ارتباطی هابرماسی و تأکید بر اهمیت تجربه زیسته و کنش تجسم‌یافته * محدودیت‌های ارتباط ابزاری را برجسته می‌کند و می‌گوید باید به اعمال و احساسات عملی، مادی بیشتر از اجماع کلامی اهمیت داده شود. * عدم اطمینان در مورد جامعه و تجربه ما از آن * تضعیف هویت‌ها و باورهای مختلف به‌منظور ایجاد اجماع گسترده‌تر، «عمل‌گرایانه» نیست، زیرا این هویت‌ها و باورها (تقویت‌ناپذیر) محرک‌های اصلی اقدامات متکثر و پرشور موردحمایت عمل‌گرایی هستند. رویکردی به برنامه‌ریزی عمومی ایجاد می‌کند که در ارزش‌های هنجاری لیبرال، در ارزیابی شیوه‌های برنامه‌ریزی کنونی انتقادی و در توجیه و عملکرد آن افزایشی باشد. در تضاد با سنت «خردگرا» و آنچه آن‌ها به‌عنوان نسبی‌گرایی گزارش‌های پست‌مدرنیستی از فعالیت برنامه‌ریزی * نوپراگماتیست‌ها باید تفاوت‌ها را واضح‌تر و منصفانه‌تر تشخیص دهند و درک کنند، و این مستلزم تحمل و پذیرش بیشتر تضاد اجتماعی است * جمع‌آوری دانش به شیوه‌های متعدد * تأکید بر سه شیوه بحث تسهیل‌گفت‌وگو، تعدیل بحث و میانجی‌گری * حرکت از شکایت ساختارشکن به سمت یک تخیل بازسازی‌کننده * حرکت از گوش دادن منفعل به سمت حل مشکلات مشترک و حرکت از چانه‌زنی به سمت مذاکرات خلاقانه و گسترده به سمت سود مشترک * نقش برنامه‌ریز کار عملی تسهیل یک بحث، کار عمل‌گرایانه انتقادی تفکر از طریق طراحی رویه، تفکر از طریق سیاست و اخلاق، ساختار هنجاری بحث (توجه هم‌زمان به فرایند و فرآورده) * تأکید بر اهمیت گفت‌وگو و ارتباطات و تنوع فضا- زمان‌های ارتباطی * زبان به‌عنوان مجموعه مهمی از نمادها در ارتباطات و عقلانیت به‌عنوان تسهیل‌کننده ارتباطات

منبع: (ضیائی و همکاران، ۱۳۹۳)، (رفعیان و جهانزاد، ۱۳۹۴)، (خالقی، ۱۳۹۸)، (جابری مقدم و فرجام طلب، ۱۳۹۹)، (هاشمی و گنجعلی، ۱۴۰۰)، (Harper & Stein, 1995)، (Bridge, 2005)، (Idem, 2008)، (Healey, 2009)، (Forester, 2012)، (Hoch, 2017)، (Jon, 2020)، (Kaszynska, 2023).

بحث

تأکید بر شناخت و کنش مبتنی بر موقعیت‌های خاص (زمینه زمانی و مکانی) و رد هرگونه الگوی واحد و جهان‌شمول مهم‌ترین ویژگی برنامه‌ریزی پراگماتیسمی است. همچنین این‌گونه از برنامه‌ریزی بر آموزش و یادگیری (استفاده از تجربه زندگی افراد در محیط و تجربه اقدامات قبلی برنامه‌ریز)، دانش تجربی و یادگیری از تجربه و اعتقاد به اینکه وجود یک مسئله در زمان حال و راه‌حلی که برای آینده آن در نظر گرفته می‌شود هر دو برگرفته از تجربه است، تأکید بسیاری دارد. این‌گونه از برنامه‌ریزی بر تداوم و پیوستگی و ارزیابی و صراحت، خطاپذیری دانش و انتقاد مستمر (معنی و ارزش اعمال انجام‌شده به نتایج آن در طول زمان بستگی دارد و تنها با در نظرگیری آثار حاصل از آن می‌توان به قضاوت پرداخت و ارزیابی اعمال از طریق پیامدها و تصمیم‌گیری بر اساس شواهد) تأکید دارد. کنش انسانی و ارتباط بین دانش و کنش و کاهش شکاف بین دانش و واقعیت در این سنت برنامه‌ریزی بسیار مهم است.

یک برنامه‌ریز پراگماتیست آینده را غیرقابل‌پیش‌بینی دانسته، و بر عدم قطعیت و پیچیدگی بسیار تأکید دارد. طرح‌ریزی برای حل یک مسئله در این رویکرد نوعی فرایند عمل‌گرایانه است. برنامه‌ریزان باید به هنگام جستجوی توجیه استدلال‌ها و ایده‌های خود (درست بودن)، و همچنین زمانی که سعی در شناسایی، مقایسه و تطبیق اهداف رقیب (انجام خوب) دارند، عمل‌گرا باشند). همچنین آن‌ها هرگونه تفکر دوتایی مانند دوگانگی نظریه و عمل، دوگانگی ایده ال‌گرایی واقع‌گرایی و... را نفی می‌کنند. آن‌ها مشارکت را نه به‌عنوان بخشی از پروژه بلکه به‌عنوان اساس آن می‌دانند و به یک مشارکت دموکراتیک در اجرای طرح تأکید می‌کنند. زیرا آن‌ها مقید به یک درک عمل‌گرایانه از دموکراسی بوده و به دنبال مشارکت در عمل هستند. این شیوه از برنامه‌ریزی توجه بسیاری به موضوع مشارکت و همبستگی و تعامل بین ذینفعان و شرکت همه آن‌ها در برنامه‌ریزی و شکل‌گیری اعمال همکارانه دارد. تعارض در این سنت نه به‌عنوان مانعی که باید بر آن غلبه کرد، بلکه منبعی از انرژی است که اقدامات و تجربیات جمعی را هدایت می‌کند. در واقع تعارض نه‌تنها اجتناب‌ناپذیر یا کاهش‌ناپذیر است، بلکه یک عامل اساسی است که دموکراسی را دموکراتیک‌تر می‌کند. وظیفه

برنامه‌ریز این نیست که اختلافات موجود هموار کند، بلکه باید راه‌هایی ابداع کند که نقطه تضاد را به‌عنوان فرصتی برای ارائه ابتکارات خلاقانه و تقویت‌شده در نظر بگیرد (ایجاد دیدگاه‌های مکمل بدون کاهش یا تحریف نقطه نظرات به‌ظاهر ناسازگار باهم).

تأکید این سنت برنامه‌ریزی بر نوعی از رایزنی اخلاقی برای رفع تعارض است. رویکرد تعاملی در این شیوه به تولید اعمال مبتکرانه که از طریق مشارکت و بحث بین افراد حاضر در جامعه و فرایند تصمیم‌گیری مشارکتی و اجماع می‌انجامد. این رویکرد به تنوع و تکثر و پذیرفتن کثرت امور اجتماعی به‌طور کامل و جامعه کثرت‌گرا تأکید بسیاری دارد. این‌گونه از برنامه‌ریزی ارزش‌های یک جامعه لیبرال دموکراتیک را ترویج می‌کند و بر نقطه نظرات مختلف، زبان‌شناسی، تاریخ، فرهنگ، عادات و آداب به‌عنوان داده‌های کارآمد توجه می‌کند. در نظر گرفتن فعالیت‌های انسانی و رویدادهای اجتماعی در برنامه‌ریزی و تأکید بر یادگیری اجتماعی از دیگر ویژگی‌های این‌گونه از برنامه‌ریزی است.

این سنت بر تعاملات انتقادی بر روی گزینه‌ها از طریق یک فرایند سیاسی تأکید داشته و از اقدامات سیاسی و گروه‌های قدرت آگاهی دارد. به همین دلیل بر سوییجهای خرد سیاست برنامه‌ریزی و اندک افزایشی تأکید می‌کند. و به دنبال یک آرمان‌شهر زمینی و در دسترس، منطبق با زمینه و قابل اجرا است نه یک آرمان‌شهر رؤیایی. تأکید این برنامه‌ریزی بر مطالعات کاربردی به‌جای مطالعات ارمان‌گرایانه و درک تئوری برنامه‌ریزی به‌عنوان نوعی از خرد عملی است. این سنت به نیازهای انسان با توجه به رفتار و احساسات آن‌ها در فضای شهری اهمیت می‌دهد و به دنبال پاسخ سؤال «چه باید کرد» در اینجا و اکنون؟ است. برنامه‌ریزی شهری در این سنت یک مهارت و هنر است، نه یک تخصص علمی و در ارائه الترناتیوهای مختلف بسیار انعطاف‌پذیر است. این برنامه‌ریزی ضد عقلانیت بوده و یا بر عقلانیت معامله‌ای (نه عقلانیت یکسان مدرنیستی و نه عقلانیت بسیار متکثر پست‌مدرن) تأکید دارد. برنامه‌ریزی پراگماتیسمی یک روش فرایندگرا است اما رویکرد نئو پراگماتیسم توجه هم‌زمان به فرایند و فرآورده را تشویق می‌کند.

دیدگاه پراگماتیسم و نئو پراگماتیسم در مورد تضادها تا حدودی متفاوت است. هر دو کثرت امور اجتماعی را می‌پذیرند اما نئو پراگماتیسم به‌طور فعال به تکثر امور اجتماعی و نابرابری‌هایی که این نظریه بر آن استوار است می‌پردازد. اما به نظر می‌رسد برنامه‌ریزی با رویکرد پراگماتیست کلاسیک بر رایزنی اخلاقی برای رفع تعارض‌ها تأکید می‌کند (هاشمی و گنجلی، ۱۴۰۰)، (Harper & Stein, 1995)، (Forester, 2012)، (Jon, 2020). همچنین برخلاف برنامه‌ریزی پراگماتیسمی کلاسیک، برنامه‌ریزان نئو پراگماتیسمی قدرت را نادیده نمی‌گیرد (Hoch, 2017).

همچنین به نظر می‌رسد توجه به تفاوت‌های بیان‌شده توسط هیلبراند بین دو رویکرد پراگماتیسم و نئو پراگماتیسم نیز در زمینه شناسایی تفاوت بین تجلی این دو رویکرد در برنامه‌ریزی می‌تواند مؤثر باشد. پس می‌توان تفاوت بین برنامه‌ریزی پراگماتیسمی و نئو پراگماتیسمی را این‌گونه فرض کرد. (۱) برنامه‌ریزی پراگماتیسمی ضمانت و توجیه یک برنامه را به تأیید آن پس از تجربه مرتبط می‌کند. اما نئو پراگماتیسم معتقد است توجیه برنامه‌ها با مکالمه‌ای که به دستگاه‌های زبانی منتهی می‌شود بهتر به نظر می‌رسند. (۲) پراگماتیسم کلاسیک مخالف زبان به‌عنوان ابزاری برای استفاده در برنامه‌ها و سنجش آن‌ها است. اما برنامه‌ریزان نئو پراگماتیسم با آن موافق‌اند. (۳) برنامه‌ریزی پراگماتیسمی دارای فازهای خاصی است که می‌توان آن‌ها را برای استفاده در زمینه‌های مختلف توصیف و تطبیق داد. اما نئوپراگماتیسم هیچ الگوی برنامه‌ریزی خاصی را ارائه نمی‌دهد و برنامه‌ریزی به شیوه‌های گوناگون و غیرسیستماتیک اتفاق می‌افتد. (۴) برنامه‌ریزان با رویکرد پراگماتیست‌های کلاسیک معتقدند بازسازی‌های فلسفی می‌توانند در برنامه‌ریزی نقش داشته باشند. اما نئو پراگماتیست‌های برنامه‌ریز معتقدند سیستم‌های فلسفی عقب‌گرد هستند و مانع تجدید می‌شوند و هدف نقد فلسفی باید رمزگشایی و رد کردن آن باشد که راه را برای خلاقیت زبانی باز کند.

یافته‌های این پژوهش نشان می‌دهد، تجربه‌گرایی، عمل‌گرایی، فایده‌گرایی و ابزارگرایی مهم‌ترین مشخصه‌های پراگماتیسم و تأکید بر زبان، عمل‌گرایی، اعتقاد به حقیقت نسبی، تجربه‌گرایی، توجه به واژگان و اعتقاد به بازنمایی مهم‌ترین مشخصه‌های نئو پراگماتیسم می‌باشد. همچنین زمینه‌گرایی، یادگیری از تجربه، تأکید بر تداوم، پیوستگی، ارزیابی، صراحت و خطاپذیری نیز مهم‌ترین مشخصه‌های برنامه‌ریزی پراگماتیسمی می‌باشد.

مقایسه یافته‌های این پژوهش با مطالعات پیشین نشان می‌دهد، بیشتر مطالعات پیشین حوزه برنامه‌ریزی شهری یا یک سنت خاص از برنامه‌ریزی را تشریح کرده‌اند و یا به مقایسه سنت‌های برنامه‌ریزی بدون توجه به برنامه‌ریزی پراگماتیسمی پرداخته‌اند. مطالعاتی که به بررسی برنامه‌ریزی پراگماتیسمی پرداخته‌اند نیز آن را بدون تفکیک پراگماتیسم و نئو پراگماتیسم بررسی کرده‌اند. البته بیشتر نظریه‌پردازان حوزه برنامه‌ریزی تحت تأثیر خوانش جدید پراگماتیسم بوده‌اند. در واقع تا کنون در ارتباط با خوانش پراگماتیسم کلاسیک از برنامه‌ریزی شهری و تفاوت آن با برنامه‌ریزی نئو پراگماتیسمی مطالعه‌ای انجام نشده است. این پژوهش با بررسی مشخصات پراگماتیسم و نئو پراگماتیسم و برنامه‌ریزی متناسب به این نهضت یافته‌های مطالعات پیشین را ارتقا داده و با ایجاد مبانی نظری قوی، بر پژوهش‌ها و سیاست‌گذاری‌های شهری مؤثر بوده و می‌تواند در آموزش به دانشجویان بسیار مؤثر باشد.

نتیجه‌گیری

پراگماتیسم نهضتی فلسفی است که تأثیرات بسیاری بر گفتمان برنامه‌ریزی شهری داشته و در سال‌های اخیر توجه محققان معاصر این حوزه را به خود جلب کرده است. اما در مطالعات داخلی توجه بسیار کمی به این موضوع شده است. زیرا دیدگاه منفی نسبت به آن، گیج‌کننده بودن فلسفه پراگماتیسم و تکرار آن در حوزه فلسفه موجب دشواری درک مفهوم این رویکرد فلسفی و به طبع آن دشواری درک خوانش برنامه‌ریزی متناسب به آن می‌شود. این مسئله برنامه‌ریزان شهری داخل کشور را از مزایای کاربست این رویکرد محروم می‌کند. درحالی‌که پراگماتیسم می‌تواند به ما کمک کند تا فراتر از سنت‌های گذشته برنامه‌ریزی حرکت کرده و چالش‌های برنامه‌ریزی شهری کشور، همچون جدایی نظریه و عمل را حل کنیم. همچنین این رویکرد به ما کمک می‌کند در برابر آینده متکثر، و تغییرات سریع و غیرقابل پیش‌بینی جوامع شهری کشور منفعل نبوده و برنامه‌ریزی شهری کارآمد و مبتنی بر نیازهای واقعی را ارائه دهیم. به همین منظور این پژوهش با هدف توصیف ویژگی‌های برنامه‌ریزی پراگماتیسمی و نئو پراگماتیسمی و مقایسه آن با سایر سنت‌های برنامه‌ریزی شهری انجام شده است.

یافته‌های این پژوهش نشان می‌دهد، تجربه‌گرایی، عمل‌گرایی، فایده‌گرایی و ابزارگرایی مهم‌ترین مشخصه‌های پراگماتیسم و تأکید بر زبان، عمل‌گرایی، اعتقاد به حقیقت نسبی، تجربه‌گرایی، توجه به واژگان و اعتقاد به بازنمایی مهم‌ترین مشخصه‌های نئو پراگماتیسم می‌باشد. همچنین زمینه‌گرایی، یادگیری از تجربه، تأکید بر تداوم، پیوستگی، ارزیابی، صراحت و خطاپذیری نیز مهم‌ترین مشخصه‌های برنامه‌ریزی پراگماتیسمی می‌باشد.

در نتیجه برنامه‌ریزی پراگماتیسمی به‌خصوص خوانش جدید آن تحت عنوان برنامه‌ریزی نئو پراگماتیسمی با در نظر گرفتن هم‌زمان فرایند و فرآورده برنامه‌ریزی به‌صورت کمی و کیفی، پذیرش کامل تضادها و تکرار امور اجتماعی و توجه به قدرت و زبان در کنار تجربه، اعتقاد به غیرقابل پیش‌بینی بودن آینده و توجه به حال، قوانین و سیاست‌های زمینه‌مند، تأکید بر سه شیوه بحث تسهیل گفت‌وگو، تعدیل بحث و میانجی‌گری، اعتقاد به شیوه‌های گوناگون و غیرسیستماتیک برنامه‌ریزی، برنامه‌ریزی مبتنی بر اجماع متکثر، بازسازی تجارب و توانا ساختن فرد برای برنامه‌ریزی برای خود، مشارکت

و دموکراسی عملی نه به‌عنوان بخشی از پروژه بلکه به‌عنوان اساس آن و استفاده از تکنیک‌های متکثر و گوناگون می‌تواند مؤثرتر از سایر سنت‌های برنامه‌ریزی عمل کند.

حامی مالی

این اثر حامی مالی نداشته است.

سهم نویسندگان در پژوهش

نویسندگان در تمام مراحل و بخش‌های انجام پژوهش سهم برابر داشتند.

تضاد منافع

نویسندگان اعلام می‌دارند که هیچ تضاد منافی در رابطه با نویسندگی و یا انتشار این مقاله ندارند.

تقدیر و تشکر

نویسندگان از همه کسانی که در انجام این پژوهش به ما یاری رساندند، به‌ویژه کسانی که کار ارزیابی کیفیت مقالات را انجام دادند، تشکر و قدردانی می‌نمایند.

منابع

- جابری‌مقدم، مرتضی‌هادی و فرجام‌طلب، فاطمه. (۱۴۰۰). تبیین یک رویکرد پراگماتیک به موضوع مکان‌سازی در بافت‌های تاریخی شهر ایرانی (نمونه مطالعاتی: راسته‌بازار استر و مردخای شهر همدان). *مطالعات معماری ایران*، ۹(۱۷)، ۲۱۹-۲۳۶. doi: 10.22052/9.17.219
- خالقی، عقلی. (۱۳۹۸). روش تحقیق آمیخته در قلمرو رویکرد پراگماتیسم، روشی برای پژوهش‌های جغرافیایی. *جغرافیا و روابط انسانی*، ۲(۶)، ۱۰۴-۱۳۰.
- رفیعیان، مجتبی و جهان‌زاد، نریمان. (۱۳۹۴). *دگرگونی/اندیشه در نظریه برنامه‌ریزی*. تهران: آرمان‌شهر.
- سبزیان موسی‌آبادی، علیرضا. بهمن، شعیب. (۱۳۸۹). پراگماتیسم و سیاست: بررسی و نقد پراگماتیسم در قلمرو سیاست و حکومت. *فصلنامه علمی تحقیقات سیاسی و بین‌المللی*، ۲(۵)، ۸۹-۱۲۳.
- صادقی فسانی، سهیلا و ناصری راد، محسن. (۱۳۹۱). عناصر بنیادین پژوهش کیفی در علوم اجتماعی: هستی‌شناسی، معرفت‌شناسی، روش‌شناسی و روش. *مجله مطالعات اجتماعی ایران*، ۵(۲)، ۷۸-۹۸.
- ضیایی، محمود؛ زندی، ابتهاج؛ عباسپور، نیلوفر و عیدی، مرجان. (۱۳۹۳). توسعه پایدار گردشگری از دیدگاه دو مکتب ایده آلیسم و پراگماتیسم. *برنامه‌ریزی و توسعه گردشگری*، ۳(۸)، ۳۰-۱۱.
- عادل. (۱۴۰۲). مکتب پراگماتیسم (پیشرفت گرای). بازیابی تاریخ ۳۰ آبان ۱۴۰۲، از <http://www.adelee-20.blogfa.com/post/95>
- فیلیپ واینر. (۱۳۸۵). *فرهنگ تاریخ اندیشه‌ها: مطالعاتی درباره گزیده‌های از اندیشه‌های اساسی*. (جلد ۱). تهران: سعاد.
- گل محمدی، سعیده و مصطفوی، شمس الملوک. (۱۳۹۹). شناخت‌شناسی زیبایی از منظر پراگماتیسم در تقابل با زیباشناسی تحلیلی. *نشریه پژوهش‌های معرفت‌شناختی*، ۹(۱)، ۱۵۷-۱۷۵.
- محمد پور، احمد. (۱۴۰۲). *زمینه‌های فلسفی و رویه‌های عملی در روش‌شناسی کیفی*. تهران: لوگوس.
- محمدپور، احمد. (۱۳۹۰). طرح‌های تحقیق با روش‌های ترکیبی: اصول پارادایمی و روش‌های فنی. *مجله مطالعات اجتماعی ایران*، ۴(۲)، ۸۱-۱۰۷.
- مهدوی، ابوالقاسم. پاداش، حمید. (۱۳۸۶). *رسوخ پراگماتیسم در اقتصاد نهادگرا*. *جستارهای اقتصادی*، ۸، ۱۵۹-۱۸۰.

- نباتی، سعید و بادامی، محمدمهدی. (۱۳۹۸). حقوق بشر از دیدگاه پراگماتیسم و نوپراگماتیسم با تکیه بر آراء ریچارد رورتی، پژوهش ملل، ۴ (۴۳)، ۵۹-۶۹.
- هاشمی، محمد و گنجعلی، فرید. (۱۴۰۰). پراگماتیسم در طراحی شهری انسان‌محور و دموکراتیک. فصلنامه مطالعات طراحی شهری و پژوهش‌های شهری، ۴ (۲)، ۶۳-۷۲.

References

- Addams, J. (1902). *Democracy and Social Ethics*. University of Illinois Press; 10/20/01 edition (November 19, 2001). 0252070232.
- Adel. (2023). The school of pragmatism (progressivism). Retrieved November, 21, 2023, from <http://www.adelee-20.blogfa.com/post/95>. [inPersian].
- Andersen, H. K., & Sandra D. M., (2023). 'Pragmatism for Philosophy of Science', in H. K. Andersen, and Sandra D. Mitchell (eds), *The Pragmatist Challenge: Pragmatist Metaphysics for Philosophy of Science* (Oxford, 2023; online edn, Oxford Academic, 23 Feb. 2023), <https://doi.org/10.1093/oso/9780198805458.003.0001>
- Beauregard, R. A. (2021). Hybrid pragmatisms. *Urban Geography*, 42, 1394-1396.
- Bentley, A.F. (1995). *The Process of Government: A Study of Social Pressures* (3rd ed.). Routledge. <https://doi.org/10.4324/9781315134222>
- Bernstein, R. J. (1983). *Beyond Objectivism and Relativism: Science, Hermeneutics, and Praxis*. University of Pennsylvania Press. <http://www.jstor.org/stable/j.ctt3fj0g8>
- Bernstein, Richard J. (2010). *The pragmatic turn*. Malden, MA: Polity Press.
- Blanco, H. (1994). *How to think about social problems: American pragmatism and the idea of planning*. Praeger. ISBN 978-0313277757.
- Brandom, R. B. (2011). *Perspectives on pragmatism: Classical, recent, and contemporary*. Harvard University Press. <https://doi.org/10.4159/harvard.9780674058088>
- Bridge, G. (2005) *Reason in the City of Difference: Pragmatism, Communicative Action and Contemporary Urbanism*. London: Routledge
- Commons, J. R. (1934). *Institutional Economics*.
- Commons, J. R. (1934a). *Institutional economics: Its place in political economy*. Macmillan.
- Dewey, J. (1919). *Reconstruction in philosophy*. New York, NY: H. Holt and Company. [PDF] Retrieved from the Library of Congress: <https://www.loc.gov/item/20017102/>
- Dickstein, M. (Ed.). (1998). *The Revival of Pragmatism: New Essays on Social Thought, Law, and Culture*. Duke University Press. <https://doi.org/10.2307/j.ctv11qdxkv>
- Faludi, A. (1987). *A decision-centred view of environmental planning*. Oxford, UK: Pergamon.
- Fischer, F., and J. Forester, J., eds. (1987). *Confronting values in policy analysis and planning*. Newbury Park, CA: Sage.
- Forester, J. (1984). Bounded Rationality and the Politics of Muddling Through. *Public Administration Review*, 44(1), 23. <https://doi.org/10.2307/975658>
- Forester, J. (1989). *Planning in the face of power*. Berkeley: University of California Press.
- Forester, J. (1993). *Critical theory, public policy and planning practice: Toward a critical pragmatism*. Albany: State University of New York Press.
- Forester, J. (2012). On the theory and practice of critical pragmatism: Deliberative practice and creative negotiations. *Planning Theory*, 12(1), 5-22. [10.1177/1473095212448750](https://doi.org/10.1177/1473095212448750).
- Fraser, N. (1998). *Another pragmatism: Alain Locke, critical 'race' theory, and the politics of culture*. In M. Dickstein (Ed.), *The revival of pragmatism: New essays on social thought, law, and culture* (pp. 157-175). Duke University Press. <https://doi.org/10.1215/9780822382522>
- Friedmann, J., & Weaver, C. (1979). *Territory and function*. London: Edward Arnold.
- Galavotti, M. C. (2017). *The ghost of pragmatism: Some historical remarks on the debate on the foundations of probability*. In S. Pihlström, F. Stadler, & N. Weidtmann (Eds.), *Logical empiricism and pragmatism* (Vol. 19). Vienna Circle Institute Yearbook. Springer. https://doi.org/10.1007/978-3-319-50730-9_9

- Golmohamadi, S., & Mostafavi, S. (2020). Aesthetic Epistemology from the Perspective of Pragmatism as Opposed to Analytic Aesthetics. *Epistemological researches*, 9(19), 157-175. [In Persian].
- Golmohamadi, S., & Mostafavi, S. (2020). Aesthetic Epistemology from the Perspective of Pragmatism as Opposed to Analytic Aesthetics. *Journal of Epistemological Research*, 9(1), 157-175. [In Persian].
- Gonot-Schoupinsky, F. N., Garip, G., & Sheffield, D. (2022). Facilitating the planning and evaluation of narrative intervention reviews: Systematic Transparency Assessment in Intervention Reviews (STAIR). *Evaluation and Program Planning*, 91, Article 102043. <https://doi.org/10.1016/j.evalprogplan.2021.102043>
- Haack, S. (2004). Pragmatism, old and new. *Contemporary Pragmatism*, 1(1), 3-41. <https://doi.org/10.1163/18758185-90000126>
- Haack, S. (2006). *Pragmatism, Old And New: Selected Writings*. 978-1591023593.
- Harper, T. & Stein, S. (1994) *Neopragmatism and planning. Paper delivered at the annual meeting of the Association of Collegiate Schools of Planning*. Pheonix, Arizona.
- Harper, T. L., & Stein, S. M. (1995). Out of the Postmodern Abyss: Preserving the Rationale for Liberal Planning. *Journal of Planning Education and Research*, 14(4), 233-244. <https://doi.org/10.1177/0739456X9501400401>
- Harrison, P. (2002). **A pragmatic attitude to planning**. In P. Allmendinger & M. Tewdwr-Jones (Eds.), *Planning futures: New directions for planning theory* (pp. 157-171). Routledge. <https://doi.org/10.4324/9780203996195>
- Hashemi, M., & Ganjali, F. (2020). Pragmatism in human-centered and democratic urban design. *Journal of Urban Design Studies and Urban Research*, 4(2), 63-72. [In Persian].
- Hashemi, M., & Ganjali, F. (2020). Pragmatism in human-centered and democratic urban design. *Journal of Urban Design Studies and Urban Research*, 4(2), 63-72. [In Persian].
- Healey, P. (2009). The Pragmatic Tradition in Planning Thought. *Journal of Planning Education and Research*, 28(3), 277-292. <https://doi.org/10.1177/0739456X08325175>.
- Heinonen, K., & Strandvik, T. (2022). Viewpoint: Applying pragmatism to stimulate service research and practice – a European perspective. *Journal of Services Marketing*, 36(4), 467-475. <https://doi.org/10.1108/JSM-06-2021-0211>
- Hildebrand, D. L. (2005). Pragmatism, Neopragmatism, and Public Administration. *Administration & Society*, 37(3), 345-359. <https://doi.org/10.1177/0095399705276114>
- Hoch, C. (1984a). Doing good and being right: The pragmatic connection in planning theory. *Journal of the American Planning Association*, 50(3), 335-345. <https://doi.org/10.1080/01944368408976600>
- Hoch, C. (1984b). Pragmatism, Planning, and Power. *Journal of Planning Education and Research*, 4(2), 86-95. <https://doi.org/10.1177/0739456X8400400203>
- Hoch, C. (2017). *Neo-pragmatist planning theory*. In M. Gunder, A. Madanipour, & V. Watson (Eds.), *The Routledge handbook of planning theory* (1st ed.). Routledge. <https://doi.org/10.4324/9781315696072>
- Hoch, C. (2019). *Pragmatic spatial planning: Practical theory for professionals* (1st ed.). Routledge. ISBN 978-0367075392.
- Hoch, C. J. (2007). Pragmatic Communicative Action Theory. *Journal of Planning Education and Research*, 26(3), 272-283. <https://doi.org/10.1177/0739456X06295029>
- Hoch, C. J. (2007). Pragmatic Communicative Action Theory. *Journal of Planning Education and Research*, 26(3), 272-283. <https://doi.org/10.1177/0739456X06295029>
- Holden, M., & Scerri, A. (2015). Justification, compromise and test: Developing a pragmatic sociology of critique to understand the outcomes of urban redevelopment. *Planning Theory*, 14(4), 360-383. <https://doi.org/10.1177/1473095214530701>
- Holmes, O. V. (1989). Stereoscopic Law.
- Ibri, I. A. (2013). Neopragmatism viewed by pragmatism. *European Journal of Pragmatism and American Philosophy*, 5(1). <https://doi.org/10.4000/ejpap.607>
- James, W. (1890). *The Principles of Psychology*. New York: Henry Holt and Company the Principles of Psychology. <http://dx.doi.org/10.1037/11059-000>

- James, W. (1907). *Pragmatism: A new name for some old ways of thinking*. Longmans, Green and Co. <https://doi.org/10.1037/10851-000>
- James, W. (1909). *The meaning of truth* (F. Bowers & I. K. Skrupskelis, Eds.). Dover Publications. <https://doi.org/10.2307/2177640>
- Jon, I. (2020). 12 *Pragmatism and contemporary planning theory: Going beyond a communicative approach*. In J. Wills & R. Lake (Eds.), *The power of pragmatism: Knowledge production and social inquiry* (pp. 228-243). Manchester: Manchester University Press. <https://doi.org/10.7765/9781526134950.00021>
- Kaplan, A. (1964). *The conduct of inquiry: Methodology for behavioural science*. Random House.
- Kaplan, A. (1998). *The Conduct of Inquiry: Methodology for Behavioural Science*. Routledge. <https://doi.org/10.4324/9781315131467>
- Kaszynska, P. (2023). *Value in design: Neoliberalism versus pragmatism*. She Ji: The Journal of Design, Economics, and Innovation, 9(1), 21–32. <https://doi.org/10.1016/j.sheji.2023.05.001>
- Kelly, L. M., & Cordeiro, M. (2020). Three principles of pragmatism for research on organizational processes. *Methodological Innovations*, 13(2). <https://doi.org/10.1177/2059799120937242>
- Khaleghi, A. (2019). A mixed research method in the area of pragmatism; A method for geographical research. *Geography and Human Relationships*, 2(2), 104-130. [In Persian].
- Light, A. & Katz, E. (1996). *Environmental pragmatism*. London: Routledge.
- Lindblom, C. (1965). *The intelligence of democracy*. New York: Free Press.
- Magri, T. (2022). Ontology, Pragmatism, and the Quest for Metaphysical Depth. *Journal of the History of Metaphysics*, 22, 359-380. DOI: 10.1484/J.QUAESTIO.5.133417
- Mahdavi, A., & Padash, H. (2007). Penetration of pragmatism in institutional economics. *Journal of Economic Essays; an Islamic Approach*, 4(8), 160-182. [In Persian].
- Mahdavi, A., & Padash, H. (2007). Penetration of pragmatism in institutional economics. *Journal of Iran's Economic Essays (JIEE)*, 4(8), 160-182. [In Persian].
- Margolis, J. (1986). *Pragmatism without foundations: Reconciling realism and relativism*. Blackwell.
- Mitchell, K. (2014). Pragmatism, Joint-Carving, and Ontology. *The Monist*, 97(4), 571–591, <https://doi.org/10.1093/monist/97.4.571>
- Mohammadpour, A. (2011). Research designs with mixed methods: paradigmatic principles and technical methods. *Journal of Iranian Social Studies*, 4(2), 81-107. [In Persian].
- Mohammadpour, A. (2011). Research designs with mixed methods: paradigmatic principles and technical methods. *Journal of Iranian Social Studies*, 4(2), 81-107. [In Persian].
- Mohammadpour, A. (2023). *Philosophical Backgrounds and Practical Procedures in Qualitative Methodology*. Tehran: Logos. [In Persian].
- Mohammadpour, A. (2023). *Philosophical grounds and practical procedures in qualitative methodology*. Tehran: Logos. [In Persian].
- Morgan, D. L. (2020). Pragmatism as a basis for grounded theory. *The Qualitative Report*, 25(1), 64–73. <https://doi.org/10.46743/2160-3715/2020.3993>
- Nabati, S., Badami, M. (2019). Human Rights from the Pragmatism and New Pragmatism tttt tt of Vi sss nn Riaaard Rrr ty' Visss . *International Journal of Nations Research*, 4(43), 59. [In Persian].
- Nidawati, N. (2022). Keterkaitan dan implikasi pragmatisme dalam pendidikan. *Jurnal Mudarrisuna: Media Kajian Pendidikan Agama Islam*, 12(2), 423–444. <http://dx.doi.org/10.22373/jm.v12i2.14782>
- O'Connor, D. J. (2010). *John Dewey's radical critique of the New Deal*. APSA 2010 Annual Meeting Paper. <https://ssrn.com/abstract=1642377>
- Olesen, K. (2018). Teaching planning theory as planner roles in urban planning education. *Higher Education Pedagogies*, 3(1), 302–318. <https://doi.org/10.1080/23752696.2018.1425098>
- Panahi Azad, H., & Ahmadvand, V. M. (2014). Explanation and Criticism of Pragmatism. *Kalam Islami*, 22(88), 1296-150. [In Persian].

- Panahi Azad, H., & Ahmadvand, W. (2014). Explanation and criticism of pragmatism. *Kalam Islami*, 22(88), 129-150. [In Persian].
- Papini, G. (1925). *The Failure of Philosophy*.
- Peirce, C. S. (1878). *How to make our ideas clear*. *Popular Science Monthly*, 12(January), 286–302. <https://philpapers.org/rec/PEIHTM>
- Philip Weiner. (2006). *The Culture of the History of Ideas: Studies on a Selection of Fundamental Ideas* (Volume 1). Tehran: Saad, 2006. [inPersian].
- Pihlström, S. (2013). *Neopragmatism*. In: Runehov, A.L.C., Oviedo, L. (eds) *Encyclopedia of Sciences and Religions*. Springer, Dordrecht. https://doi.org/10.1007/978-1-4020-8265-8_1538
- Putnam, H. (1994). *Words and life* (J. Conant, Ed.). Harvard University Press.
- Rafieian, M., & Jahanzad, N. (2015). *The thought transformation on planning theory*. Tehran: Armanshahr. [inPersian].
- Rescher, N. (1999). *Realistic pragmatism: An introduction to pragmatic philosophy*. State University of New York Press.
- Rorty, R. (1979). *Philosophy and the mirror of nature*. Princeton University Press.
- Sabzian Musaabadi, A., & Bahman, Sh. (2010). Pragmatism and Politics: A Review and Critique of Pragmatism in the Sphere of Politics and Government. *Journal of Political and International Research*, 2(5), 89-123. [inPersian].
- Sabzian, M. A., & Shuaib, B. (2011). *Pragmatism and Politics: A Study and Critical Review of Pragmatism in the Sphere of Government and Politics*. [In Persian].
- Sadeghi-Fasaei, S., & Naseri-Rad, M. (2012). Fundamental Elements of Qualitative Research in Social Sciences (Ontology, Epistemology, Methodology and Methods). *Journal of Iranian Social Studies*, 5(2), 78-98. [inPersian].
- Sadeghi-Fasaei, S., & Naseri-Rad, M. (2012). Fundamental Elements of Qualitative Research in Social Sciences (Ontology, Epistemology, Methodology and Methods). *Journal of Iranian Social Studies*, 5(2), 78-98. [In Persian].
- Saeed Nabati, M., & Badami, M. (2019). Human Rights from the Pragmatism and New View of Rorty's *Visss*. *International Journal of Nations Research*, 4(43), 59. [In Persian].
- Sanches de Oliveira, G. (2022). *Pragmatism*. In: Glavva V (ss) T aalgrvve *Encyclopedia of the Possible*. Palgrave Macmillan, Cham. https://doi.org/10.1007/978-3-030-90913-0_241
- Schiller, F. C. S. (1906). Pragmatism and Pseudo-Pragmatism. *Mind*, 15(59), 375–390. <http://www.jstor.org/stable/2248333>
- Suter, G. W., & Cormier, S. M. (2013). Pragmatism: A practical philosophy for environmental scientists. *Integrated Environmental Assessment and Management*, 9(2), 181–184. [doi:10.1002/ieam.1382](https://doi.org/10.1002/ieam.1382)
- Thayer, H., & Rosenthal, Sandra B. (2023). *pragmatism*. *Encyclopedia Britannica*.
- Unger, R.M. (2007) *The Self Awakened: Pragmatism Unbound*. Cambridge: Harvard University Press.
- Verma, N. (1996). Pragmatic rationality and planning theory. *Journal of Planning Education and Research*, 16(1), 5–14. <https://doi.org/10.1177/0739456X9601600102>
- Weiner, P. (1985). *Culture of the history of ideas: studies on a selection of basic ideas* (Volume 1). Tehran: Saad, 1985. [In Persian].
- West, C. (1989). *The American evasion of philosophy: A genealogy of pragmatism*. Macmillan.
- Wiener, P. P. (Ed.). (1973). Pragmatism. In *Dictionary of the history of ideas: Studies of selected pivotal ideas* (Vol. 3, pp. 551–) CCG lecccæinnrr'nnnnnn
- Ziaee, M., Zandi, E., Abbaspoor, N., & Abdi, M. (2014). An Investigation into Sustainable Tourism Development from Idealistic and Pragmatic Perspectives. *Journal of Tourism Planning and Development*, 3(8), 11-30. [inPersian].
- Ziaee, M., Zandi, E., Abbaspoor, N., & Abdi, M. (2014). An Investigation into Sustainable Tourism Development from Idealistic and Pragmatic Perspectives. *Journal of Tourism Planning and Development*, 3(8), 11-30. [In Persian].